

Hassas Konular

ABD'nin Irak'ı İşgalinin Bölge Ülkelerine Etkisi

Aydın Beyatlı

27 Kasım 2008

1. Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgalinin ve Saddam'la temsil edilen Baas rejimini tasfiyesinin ardından geçen zamanda, Irak'ı merkez'e alan bir ucunda İsrail'in, diğerinde İran'ın olduğu kadim **Verimli Hilâl** üzerinde kökleri yüzyılı aşan bitmeyen ve bitmeyecek olan bir çıkarlar savaşı devam etmektedir. Bölge üç semavî dinin doğduğu ve yayıldığı medeniyet alanıdır. Bu medeniyet inşasının gerçekleştiği Verimli Hilâl, Arap fetihleriyle İslâmlaştırılıp, Arap Emevî ve Abbasî yönetimini gördüyse de, milâdi 11. yüzyıldan itibaren Türk hanedanları Selçukluların, onların beylerinin hükmettiği ve nihayet Selçuklu mirasçısı bir diğer Türk hanedanı Osmanlı tarafından da dört yüzyıl yönetildi.

Irak'ın bir sorun olarak ABD'nin çıkar alanına dâhil olmasının basit ve bildik sebepleri vardır. Bunlar, dünya enerji havzalarının kontrolünün bir parçası olarak bölge petrolünün de kontrolünü ele geçirmek, dolayısıyla bunun için bölgenin siyasî kontrolünü ele geçirmek ve dünya siyasetine yön vermek. Bunun için de "Büyük Ortadoğu Projesi" gibi sözüm ona yeni bir projeye bölgenin Kafkasya - Orta Asya üzerinde, dolayısıyla hinterlanda dek güç kaynaklarını kontrol etmek. Bu projede, teorinin pratikte sapması gerçeği ABD için de işlemiştir. Irak'ın işgalinde yapılan hatalar süreci hızlandırmıştır, bu hatalar:

1. Tek taraflı ve pervasız tavırları bir kere düşmanlarından çok dostlarını korkuttu.
2. Pentagon'un ısrarına karşın işgal az sayıda bir kuvvetle yapıldı.
3. Irak'ta yeni bir siyasi yapı inşasına hizmet etmek üzere biçimlenen önderlik ettiği "Geçici Koalisyon Yönetimi" de hatalar yaptı.
4. Irak'ta merkez güçler yerine merkezkaç güçleri destekledi.
5. Eski rejime bağlı grupların silah gücünü korumasını önleyemedi.
6. Iraklıların direnmeyeceği düşüncesine safdilce kapıldı: Bunlar "ulus" bilincinden yoksun "kabilelerdi" ama ulus'un yerine geçen ve tarihsel olarak bu coğrafyada dinin sosyo-politik yapıları biçimlendirdiğini iyi okumadı.
7. Irak gerçeğini yansıtan Baker-Hamilton Irak Raporunu elinin tersiyle iterek hatalarında ısrar etti.
8. Sınırları değiştirmenin sınırları sıfırdan çizmekten daha zor olduğu gerçeğini geç anladı.

Hatalardan ders almayan ABD, Irak işgali sonucu acilen ve yanlışlıklarla dolu anayasa'nın yazılımla ortaya çıkan kritik ve hassas yapılanma artık bir vakıadır. Bölgenin yönlendirilebilir yapısal biçimlendirmelerin çok aktörlü ve figüranlı sahnesi olduğu kavranmalıdır. ABD Ortadoğu'da uzak ve yakın vadede planladığı projelerin gerçekleştirme ihtimallerini netleştirmek için Irak'ı işgal etmiş adeta Irak'ı deneme tahtası olarak kullanmıştır. Irak işgali yalnız Irak'ın iç dinamiğini değil çevre ülkelerinde askeri güç dengelerini sarsarak ekonomik ve jeostratejik çıkarlarını da köklü değiştirmiştir. Ayrıca Irak iç dinamiklerinin çevre ülkelerinden etkilendiği ölçüde, bu dinamiklerin çevreyi de etkilediği gerçeği hesap dışı tutulmamalıdır. Bu noktada uluslar arası politika terminolojisine itibar ederse, Irak'a komşu ülkelerin Irak'a ilişkin temel "tehdit algılamaları"nın nelerden ibaret olduğu bu hesaplama eklenmelidir. Bölgenin beş ülkesi, Türkiye, İran, Suriye, Suudi Arabistan ve Ürdün üzerinden ileride ayrıntılandırılacak olan tehdit algılamalarının temel ve can alıcı, meselenin kendisini de oluşturan ve belirli başlıklar altında sınıflamak mümkün: Bu ülkeler Irak'ta, "iç savaş" veya "bölünme" durumunda tehdit altındadır. "Kerkük'ün Kürt bölgesine bağlanması" nı Türkiye, İran ve Suriye kendisi için tehdit bilmektedir. Irak'ta Şii egemen bir yönetimin kurulması seçeneğinden ise Suudi Arabistan ve Ürdün ürkmektedir. Irak'ta "Amerikan yanlısı yönetim" den temelde İran ve Suriye rahatsız olacaktır. Ürdün tek başına "ekonomik çıkarlarının kaybını" tehdit saymaktadır. (Tablo 1)

	Irak'a Komşu Ülkeler				
	Türkiye	İran	Suriye	Suudi Arabistan	Ürdün
Tehdit Algılamaları					
İç Savaş-Bölünme	+	+	+	+	+
Kerkük'ün Kürt bölgesine bağlanması	+	+	+		
Şii egemen yönetim				+	+
Amerikan yanlısı yönetim		+	+		
Ekonomik çıkar kaybı					+

Tablo 1: Irak'a Komşu Ülkelerin Tehdit Algılamaları

2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı İşgalinin Bölge Ülkelerine Etkisi

2.1. İran

İran ve Türkiye, bölgenin kadim devlet geleneği olan iki ülkesidir. Sünni ağırlığı olan Müslüman nüfusuyla demokratik ve laik, Cumhuriyet rejimi ile yönetilmekte olan Türkiye ve Şii nüfusun, siyasal rejimin kurucu kaynağını dinden alan "İslâm Cumhuriyeti" olan İran. İran'ın, Şii karakteri ve diğerinde olmayan nükleer programını hedef-çıkartlarında kullanma potansiyeli, bölgedeki "büyük güçler" için negatif kabuller yaratsa da, bu program dışında, bölgede Körfez'deki tarihsel hegemonik konumuyla da Körfez Krallıklarını tedirgin etmektedir. Tarihsel bir Şii kuşağı, İran'ın kendisini bu noktada lider kılma siyasetlerini yürütmeye sevk etmektedir (Tablo 2). İran, ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında zahmetsiz bir şekilde iki azılı düşmanından, doğuda Taliban batıda Saddam rejiminden kurtulmuştur. Irak'taki müttefiklerini aynı zamanda ABD'nin müttefikleri yaptı ve Irak'ta görünmeyen işgalci bir güç haline geldi. Sorunlardan cesaret alarak bölgede ağırlığını arttırmış Hizbullah'ı Lübnan'da önemli konuma getirerek etki alanını genişletmiştir.

Ülke	Toplam Nüfus/milyon	Yüzde	Şii Nüfusu/milyon
İran	68.7	90	61.8
Pakistan	165.8	20	33.2
Irak	26.8	65	17.4
Hindistan	1,095.4	1	11.0
Azerbaycan	8	75	6.0
Afganistan	31.1	19	5.9
Suudi Arabistan	27.0	10-15	2.7-4.0
Lübnan	3.9	45	1.7
Kuveyt	2.4	30	730,000
Bahreyn	700,000	75	520,000
Suriye	18.9	1	190,000
Birleşik Arap Emirliği	2.6	6	160,000
Katar	890,000	16	140,000
Umman	3.1	1	31,000

Tablo 2: Orta Doğu ve Güney Asya'daki Şii Nüfusunun Dağılımı (Yeşil Hilal)

İran, şüphesiz, Irak'ın kendi iç etnik ve mezhepsel parçalılıklarını da kullanmasını bilecekti; eskiden izlediği siyasette, Iraklı Kürtleri Bağdat'la hesaplaşma aracı olarak görmüş desteklemiş ve onlardan defalarca yararlanmıştı. Saddam'ın devrilmesiyle ve Şiiilerin etkinlik kazanmasıyla Kürtlerin önemi de onun için bir derece azalmıştır. Bugün Iraklı Kürtlerin merkezkaç eğilimi İran'ın işine yaramaktadır. Kürtlerin hâldeki siyasî pozisyonu Irak'ın geleneksel Arap ve Sünni Arap kimliğinin egemenliğini kırmakta ve Arap dünyası ile olan ilişkisini karmaşık hâle getirmektedir. Ayrıca Şiiilerin kazandığı etkinlik, Irak'ı İran'a yaklaştırırken, Sünni Araplardan uzaklaştırmaktadır.

2.2. Türkiye

Musul ile beraber Bağdat ve Basra vilâyetini Osmanlı, yüzyılın son çeyreğinde bölgenin sosyolojisini kavrayıp, üzerine çöken Şark meselesinin taraflarına, bölgeye dair hesapları bilindiğinin işaretini ve duyarlılığını, II. Abdülhamit'in Meşrutiyeti ilân sözüyle tahta çıkmasında birincil aktör olan sadrazamı Mithat Paşa'yı Bağdat valisi olarak atayarak göstermiştir. O günkü şartlarda Türkiye Arap topraklarını Misak-ı Milli'de milliyet prensibine terk ederken, aynı prensiple Musul vilâyeti için mücadelesini kendi şartları içinde başka türlü çözüme yollarına itilmiştir.

İşgal öncesi ve sonrası Türkiye'nin bölgeye karşı hassasiyeti hep devam etmiştir, bugün Türkiye'nin Irak'ın siyasî üniter yapısı ve toprak bütünlüğünün korunması temelinde stratejisini yürütmektedir. Ancak kendi içinde kırılmaları olan Irak'ın işgali, ABD patronajı ve sonrası geleceğinin çiziminde bu strateji artık yetmemektedir, Türkiye, Irak siyasetini netleştirmelidir. Kerkük petrolünün adil dağılımında ısrarcı olduğunu, PKK meselesinin Irak bağlamı ile mutlak ilişkisini, yani Irak'ın bugüne kadar güçlü merkezî bir ordusu olmadığından PKK'nın Irak'ın kuzeyinden kaynaklanan tehdidinin devam edeceği gerçeğini, Türkmenlerin güvenliği için mobilize olmayı ana stratejisinin netleştirmede esas maddeler olarak almalıdır.

Bu ana gündem maddeleri, birbirleriyle sarmaldır ve Türkiye, siyasetlerini tam olarak billurlaştırmamasının etkilerini görmektedir: Öyle ki Kuzey Irak'taki sözde Kürt devletçiliğinin tüm kurumları ve bölgedeki petrol çıkarma işlemleri nedense Türk işadamları tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye inşa ettiği devletçiliğin, yani Kürt Federal Bölgesi'nin yalnızca siyasî değil sosyo-ekonomik ve kültürel etkilerini ve sıkıntısını hissetmeye başlamıştır.

Özetlemek gerekirse,

1) Türkiye'nin işgal öncesi beklentileri (KIRMIZI ÇİZGİLER)

- Irak'ın üniter yapısı, siyasî ve toprak bütünlüğünün korunması
- PKK sorunu
- Kerkük meselesi
- Petrol gelirlerinin eşit dağılımı
- Türkmenlerin güvenliği

2) Irak'taki gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkileri

- Irak'ın kısa vadede güçlü bir ordusu olmayacağından PKK'nın kuzey Iraktan kaynaklanan tehdidi devam edecektir.
- Türkiye kısa vade'de Kuzey Irakta kurulan Kürt Federal Bölgesinin siyasî, sosyal ve kültürel etkilerini hissedecektir.
- Uzun vade'de Kuzey Irakta, bağımsızlık hareketi ivme kazanacaktır.
- Önümüzdeki yıllarda Türkiye-Irak arasındaki su sorunu tekrar gündeme getirilebilir

2.3. Suriye

Irak'taki ABD işgalinin ve varlığının Suriye için etkileri de çevre açısından hesaba katılarak strateji geliştirmek elzemdir. Irak'ın işgali ile beraber ekonomik ve siyasî açıdan olumsuz yönde etkilenen ve Birleşmiş Milletlerin gıda karşılığı petrol programı sarsılan Suriye, bir taraftan Golan Tepelerindeki İsrail güçleriyle, diğer taraftan da Irak sınırındaki Amerikan askerleri ile "çevrelenmiştir." Suriye'de Fransız manda yönetiminin sona erdiği 1936 yılı, tarihsel olarak bir parçası saydığı Lübnan'ı da ayrı bir *entité* olarak kabulünü ve bağımsız bir devlet olarak kurulmasını (1943) beraberinde getirmiş olsa da, Suriye Lübnan üzerindeki egemenliğinden vazgeçmemiştir. ABD'nin baskılarıyla, Suriye Lübnan'dan çekilmiş ve siyasî anlamda prestij kaybına uğramıştır. Suriye de, Irak'taki "merkeziyetsizlikten" ve merkezkaçlardan rahatsızdır. Kürt Devleti'nin kurulması Suriye'nin en büyük endişesidir. Öte yandan 1975'ten bu yana Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni destekleyen Suriye yönetimi, Kürtlerin ister Barzani ister Talabani ekseninde ayrı ayrı veya beraberce etki alanlarını genişletmelerinden kaygılıdır. Nitekim 12 Mart 2004'te patlak veren Kamışlı Kürt isyanı bu endişeleri daha da artırmıştır; geçmişte "kültürel haklar"ın ötesinde talepleri olmayan Suriye Kürtleri, bugün bağımsızlık talep edecek cesareti gösterebilmektedirler.

ABD'nin "şer eksenini" olarak tanımladığı Suriye ve İran'ın, geçmişe dayanan ittifakları göz önüne alınırsa, yeni ve güçlü ortak bir cephe oluşturduklarını kestirmek zor değildir. Nitekim, bu ortak cephenin kurulmasının nedeni ABD tarafından İran'a "Başarılı" bir harekâtın gerçekleştirme ihtimalinin yüksek olması bir diğer yandan da sıranın Suriye'ye gelecek olmasıdır. Harekât sırasında Suriye'nin İran'a destek verme olasılığı yüksektir. Etnik temeller üzerinde siyasî hegemonya coğrafyasını yeniden çizmeyi hedefleyen ABD'nin Orta Doğu'daki politikaları artık ne bir sır, ne de bir "komplo teorisi"dir. Görünen köy kılavuz istememektedir: ABD'nin İsrail'le beraber, Kuzey Irak Kürt bölgesinde oluşan "yeni Ortadoğu Cephesi"ne karşı, Suriye ve İran, Hizbullah ve Hamas'tan oluşan "Direniş Cephesi" belirginleşmiştir. Üçüncü yeni cephe ise Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez Emirliklerinden oluşan "İlimli Sünni Blok"tur.

2.4. Lübnan

Tanzimat sonrasında da, *düvel-i muazzamanın* Osmanlı'nın tâbiyet siyasetlerine müdahalesi bir vakiydir. Osmanlı'nın *Cebel-i Lübnan'*ına Fransız ilgisi ve nüfuzu da bölgenin kadim Latin krallıklarına da uzanır dolayısıyla Latin Katoliklik, Katolik tarikatlar tarafından Araplar arasında yayılan Hıristiyanlık, büyük güçlerin Arap siyasetleri için belirleyiciydi: Hıristiyan Maruniler ve Müslüman Dürziler arasındaki kökeni Osmanlı'da olan gerilimi yönetmek hiçbir zaman kendi iç dinamikleriyle olmadı. Bugün de Ortadoğu üzerine siyasî hesaplarda temel belirleyici bu

coğrafyanın aslı aktörleri değildir: Yerel ve “millî” aktörlerin yönlendirdiği iç dinamiklerinden ziyade, ABD’nin bölgeye dair kurgusu esastır. Lübnan için de bu bir istisna değildir. Vesâyet altındaki Lübnan’ın zayıf siyasî ve sosyal yapısı, neticede Fransız dekolonyalizmi sonrası kurulu yapay sınırlarından dolayı sürekli etki altındadır. Lübnan’daki Hizbullah direnişi de Sünni Arap rejimlerine mezhepsel bir tonla algılanmaktadır. Lübnan Türkiye’nin Ortadoğu çıkarları açısından göz ardı edilemeyecek bir hâle gelmiştir. Türkiye’nin 19 Ekim 2006’da kurulan Birleşmiş Milletlerin **Lübnan Geçici Görev Gücü**’ne (UNIFIL) dahil olması bu bağlamda değerlendirilebilir.

2.5 Suudi Arabistan

Suudi Arabistan Vahhabîdir İslâm’ı ve dünyayı bu mercekten okumaktadır, Şiiliği kabul etmemekte ve “küfür” saymaktadır. Bu gerçek, İran-İrak savaşında meyvesini de vermişti: Bölge ülkeleri ile birlikte, Suudi Arabistan, Körfez İşbirliği Örgütü’nü kurarak Irak’ı desteklemişti. Suudilerle beraber Şii kuşağından(İran-Suriye) endişe duyanların Irak bağlamı ile ilgili esaslı bir gerekçesi de, bu kuşağın petrol bölgelerini kontrol edecek olmasıdır. Irak’ın parçalanması, Suudi Arabistan için en kötü senaryolardan biridir. Böyle bir durumda, Körfez ülkeleri savunmasında kilit rol oynaması pek muhtemel olan Suudilerin, Şii Araplara karşı Sünni Arapları destekleyeceği varsayılmalıdır. Diğer yandan Suudi Arabistan’ın kendi iç güvenliğinde de sorunlar çıkabilir. Nitekim istikrarın sağlandığı, çoğulcu, demokratik bir Irak, Arap Ortadoğu’su, çevre Körfez için dolayısıyla Suudi Arabistan için de modellik işlevi üstlenebilir. Suudi Arabistan’da Bastırılan iç muhalefet harekete geçirebilir, bu ise despot yönetim için ciddi sorun teşkil edecektir.

2.6 Ürdün

Dün Irak muhalefetinin, kendi iç bünyesinde yansımalarıyla uğraşan Ürdün, Irak’ın toprak bütünlüğüne ve istikrarlı bir yapıya kavuşmasına taraftır. Bu durum ise onun avantajıdır. Irak’ın işgal öncesi en önemli ticarî ortağı konumunda idi. İşgalden sonra ise bu ortaklık bozulmuş ve ekonomisi ciddi olarak etkilenmiştir. İşgalin Ürdün için taşıdığı sorunlardan biri de, ciddi ölçüde ekonomisini etkilediği Irak göçmenlerinin durumudur.

Aydın Beyatlı, Dr., KÖKSAY Yönetim Kurulu üyesi; KÖKSAY Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü ve Türkmeneli Vakfı Başkanıdır.

KÖKSAY E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAY) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAY bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2008, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.